

Şəhla Balacayeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

10.30546/2518-752X.2.507.090

ALİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ İNGİLİS DİLİNİN DİSTANT TƏDRİSİNİN TƏŞKİLİ

Açar sözlər: *distant təhsil, onlayn öyrənmə mühiti, müasir yanaşmalar, rəqəmsal tədris resursları*

Ключевые слова: *дистанционное обучение, онлайн образовательная среда, современные подходы, цифровые образовательные ресурсы*

Keywords: *distance education, online learning environment, modern approaches, digital educational resources*

Giriş. Müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı ali təhsil sistemində yeni tədris modellərinin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu kontekstdə distant təhsil xüsusilə dil öyrənmə prosesində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İngilis dilinin distant formada tədrisi, tələbələrin dil bacarıqlarının inkişafında çeviklik, fərdiləşmə və texnoloji dəstəyə əsaslanan yeni imkanlar yaradır. Ali təhsil müəssisələrində bu tədris forması həm müəllim, həm də tələbə üçün interaktiv və adaptiv öyrənmə mühitinin qurulmasını zəruri edir. Distant tədrisin uğurla təşkili üçün müasir pedaqoji yanaşmaların, rəqəmsal tədris resurslarının və effektiv metodoloji strategiyaların integrasiyası əsas şərtlərdən biridir. Bu məqalədə İngilis dilinin distant tədrisinin təşkili prosesində istifadə olunan müasir yanaşmalar və praktik strategiyalar təhlil edilir. Eyni zamanda, onlayn tədris mühitində qarşıya çıxan çətinliklər və onların həlli yolları da diqqət mərkəzində saxlanılır.

İşin elmi yeniliyi. Bu tədqiqat işinin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, ali təhsil müəssisələrində İngilis dilinin distant formada tədrisinə dair mövcud metodoloji yanaşmalar sistemli şəkildə təhlil olunmuş və onların səmərəliliyini artırmaq üçün innovativ strategiyalar irəli sürülmüşdür. Tədqiqatda distant tədris mühitində dil öyrənmənin fərdiləşdirilməsi, rəqəmsal platformalardan səmərəli istifadə və interaktiv resursların integrasiyası kimi müasir istiqamətlər əsas diqqətə alınmışdır. Müəllim-tələbə, tələbə-tələbə və tələbə-resurs qarşılıqlı əlaqələrinin təşkilində kommunikativ yanaşmanın texnologiya dəstəyi ilə effektiv tətbiqi göstərilmişdir. Eyni zamanda, tədqiqatda Azərbaycan realıqları nəzərə alınaraq kontekstual və praktiki əsaslı model təklif olunmuşdur. İşdə həm nəzəri, həm də tətbiqi baxımdan distant İngilis dili tədrisinə dair yeni strukturlaşdırılmış yanaşma təqdim edilmişdir. Bu, mövcud pedaqoji praktikaların zənginləşdirilməsinə və rəqəmsal tədris imkanlarının optimallaşdırılmasına töhfə verir. Həmçinin, tədqiqatda distant təhsil mühitində qarşıya çıxan tipik problemlər və onların sistemli həlli yolları da ilk dəfə olaraq kompleks şəkildə araşdırılmışdır.

Distant təhsil anlayışı informasiya-kommunikasiya texnologiyaları əsasında həyata keçirilən və zaman-məkan məhdudiyyətlərini aradan qaldıran bir təhsil formasını əhatə edir [10, s. 29]. Ali məktəblərdə ingilis dili tədrisi, xüsusilə ixtisas yönümlü proqramlarda mühüm rol oynadığından, distant mühitdə bu fənnin səmərəli şəkildə təşkil olunması yüksək pedaqoji hazırlıq və texniki təminat tələb edir.

Pandemiya dövründə aparılan tədqiqatlar göstərdi ki, ali məktəblərdə tələbələrin bilik və bacarıqlarının davamlı inkişafı üçün müxtəlif platformalar (Zoom, Moodle, Google Classroom və s.) vasitəsilə distant təhsil imkanları uğurla tətbiq olunmuşdur [9, s. 8]. Bu vasitələrin funksional imkanları sayəsində dərs prosesində interaktivlik, geri əlaqə və qiymətləndirmə komponentləri təmin edilmişdir.

Müasir yanaşmalar və metodoloji əsaslar. Müasir tədris yanaşmalarında konstruktivizm nəzəriyyəsi ön plana çıxır. Bu nəzəriyyəyə əsasən, öyrənənlər bilikləri müəllimin yönəldici rolu ilə öz təcrübələri əsasında formalaşdırırlar [14, s. 86]. Distant ingilis dili dərslərində bu yanaşma tələbələrin öz dillərarası qarşılıqlı əlaqələr vasitəsilə funksional ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirməyə şərait yaradır.

İngilis dilinin distant tədrisində kommunikativ yanaşma (Communicative Language Teaching – CLT) və tapşırıq əsaslı təlim (Task-Based Learning – TBL) xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu metodlar real həyat şəraitinə uyğun dialoq və situasiyaların təqlid olunması ilə dili praktiki şəkildə öyrənməyə yönəldilmişdir [13, s. 5]. CLT modeli tələbənin mərkəzdə olduğu və dilin əsasən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə olunduğu bir tədris fəlsəfəsini əks etdirir.

Distant tədrisin effektivliyinə təsir edən amillər

Müasir təhsilin fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri onun əlçatanlığıdır ki, bu da tədris prosesində distant təhsil texnologiyalarının tətbiqi vasitəsilə təmin olunur. Beynəlxalq ünsiyyətin ən geniş yayılmış vasitələrindən biri kimi ingilis dili xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Qeyri-filoloji ixtisaslar üzrə təhsil alan tələbələr üçün ingilis dilinin distant şəkildə öyrədilməsi bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunur. Məqalənin məqsədi qeyri-ixtisas tələbələrinə ingilis dilinin distant tədrisinin təşkili üzrə metodik tövsiyələrin təqdim olunmasıdır.

O.Yu. Yefremovun fikrincə, distant təhsil texnologiyalarının potensialı aşağıdakı əsas xüsusiyyətlərdə öz əksini tapır:

Elastiklik – tələbələrə zaman, tədris tempi və məkan seçimi imkanının verilməsi, fənnin mənimsənilməsi üçün təlim intensivliyinin müstəqil müəyyənəşdirilməsi;

Adaptivlik – tələbələrin fərdi təhsil trayektoriyasını seçmək, yaratmaq və reallaşdırmaq hüququna malik olması;

Modulluq – müstəqil kurs və modullardan ibarət tədris proqramının fərdi və ya qrup ehtiyaclarına uyğun şəkildə formalaşdırılması;

İqtisadi səmərəlilik – daha çox sayda tələbəyə yönəlmis tədris yanaşması və texniki vasitələrin effektiv istifadəsi nəticəsində tədrisin nisbətən aşağı maliyyətlə həyata keçirilməsi;

Müəllimin yeni rolu – müəllim təlim prosesinin koordinatoru kimi çıxış edir, tələbəyə fərdi təhsil planının tərtibində və layihə fəaliyyətində məsləhətçi kimi dəstək verir [3, s. 306].

Ali məktəblərdə distant ingilis dili tədrisinin təşkili zamanı əsas problemlərdən biri öyrənilən dilin fenomenlərinin tələbələr tərəfindən qavranılmasında çətinliklərin yaranmasıdır. Bu hal öyrənilən xarici dilin struktur xüsusiyyətləri ilə ana

dilin sisteminin uyğun gəlməməsi, həmçinin tədris planlarında xarici dilə ayrılan saatların azlığı ilə izah olunur. Bu problemi aradan qaldırmaq məqsədilə müəllimlərə hər bir mövzu üzrə qısa icmal (synopsis) hazırlamaq tövsiyə olunur. Bu icmal tələbələrə qavranılması çətin olan dil aspektlərini aydınlaşdırmağa kömək edir.

İkinci mühüm çətinlik isə canlı xarici dil ünsiyyətinin məhdud olmasıdır. Xarici dilin effektiv mənimsənilməsi üçün real kommunikasiya vacib şərtidir. Lakin distant tədris zamanı müəllimlər bu zərurətlə, eyni zamanda isə distant təhsil iştirakçılarının bir-birindən coğrafi uzaqlığı səbəbilə ünsiyyətin təşkilindəki çətinliklərlə üzləşirlər. Bu problemi qismən aradan qaldırmaq üçün tələbələrə Skype və ya digər video əlaqə platformalarından istifadə tövsiyə olunur.

Tədris prosesinin ayrılmaz hissəsi onun nəticəliliyinin təhlilidir ki, bu da tələbələrin dil hazırlığı səviyyəsinin diaqnostikası ilə bağlıdır. Bu mərhələdə müəllim əsas çətinliklə – tələbələrin nitq bacarıqlarının obyektiv qiymətləndirilməsi problemi ilə üzləşir. Bu çətinlik distant təhsilin təməl prinsipindən – tələbənin maksimal müstəqilliyindən – irəli gəlir. D.V. Çernilevskiyə görə, təhsil müəssisəsinin və onun struktur bölmələrinin intellektual resursları biliklərin ötürülməsi və onların keyfiyyətinin diaqnostikasına yönəlməlidir [5, s. 237].

Bizim fikrimizcə, tələbələrin dil kompetensiyasının qiymətləndirilməsi yalnız canlı ünsiyyət şəraitində aparılmalıdır. Məhz real ünsiyyət müəllimə tələbənin leksik və qrammatik biliklərini, əsas anlayışları mənimsəmə dərəcəsini və praktik bilik tətbiq etmə qabiliyyətini qiymətləndirməyə imkan verir. Bununla yanaşı, yekun modul işi əvvəlcədən müəyyən edilmiş vaxt çərçivəsində və real zaman rejimində yerinə yetirilməlidir.

Distant tədrisin uğuru tələbələrin öz biliklərindəki boşluqları dərk etməsi və bu boşluqları aradan qaldırmağa çalışması ilə sıx bağlıdır. Bu məqsədlə tələbələrə nəzarət testlərindən ibarət portfel təqdim olunur. Bu termin E.S. Polat tərəfindən təklif edilmiş və tələbənin tədris fəaliyyətinə dair özünüqiymətləndirmə və refleksiya vasitəsi kimi izah olunmuşdur [4, s. 126]. Test nəticələri əsasında tələbə hansı sualların yenidən öyrənilməsinə ehtiyac olduğunu müəyyən edə bilir.

Distant tədrisinin təşkilinə dair metodik tövsiyələr

Yuxarıda təqdim olunan nəzəri və praktik əsaslara uyğun olaraq, ingilis dilinin distant tədrisinin təşkilinə dair aşağıdakı metodik tövsiyələr formalaşdırılmışdır:

Müəllim tərəfindən mövzuya dair qısa icmal (synopsis) hazırlanmalı və qavranılması çətin olan aspektlər izah edilməlidir;

Skype və ya digər videoəlaqə vasitələri ilə canlı ünsiyyət distant təhsilin əsas komponenti olmalıdır;

Yekun modul tapşırıqları real vaxt rejimində yerinə yetirilməlidir;

Nitq mövzusunə dair tapşırıqlar dil kompetensiyasının diaqnostikasında prioritet təşkil etməlidir;

Tələbələr özünüqiymətləndirmə üçün testlərlə təmin olunmalı, bu testlər bilik boşluqlarının aşkarlanmasına və fərdi hazırlıq planlarının tənzimlənməsinə imkan verməlidir.

Əlbəttə ki, məqalədə təqdim olunan material bu sahədə mövcud olan bütün aspektləri əhatə etmir. Gələcək tədqiqatların əsas istiqaməti isə ingilis dilinin ayrı-ayrı aspektlərinin distant tədrisi üçün ixtisaslaşdırılmış kursların hazırlanması olmalıdır.

Ali təhsil mühitində ingilis dilinin məsafədən tədrisinin effektivliyi müəllimin texnoloji savadlılığı, təlim resurslarının keyfiyyəti və tələbələrin motivasiya səviyyəsi ilə sıx bağlıdır [7, s. 52]. Tədqiqatlar göstərir ki, müəllimlərin təqribən 72%-i distant tədris platformalarından istifadə sahəsində kifayət qədər bacarıqlı deyillər [2, s. 41]. Bu isə tədrisin səmərəliliyinə ciddi təsir göstərir.

Müəllim hazırlığı proqramlarında distant təlim bacarıqlarının formalaşdırılması və onların fasiləsiz inkişafı zəruri hesab olunur. Azərbaycanın ali məktəblərində son illərdə həyata keçirilən "Rəqəmsal bacarıqlar" və "Elektron Təhsil" təşəbbüsləri bu istiqamətdə əhəmiyyətli addımlar olmuşdur [1, s. 67].

Beynəlxalq təcrübə və perspektivlər

Qərb ölkələrinin təcrübəsinə əsasən, ingilis dili distant tədris mühitində yalnız bilik ötürmə vasitəsi deyil, həm də ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün bir alət kimi təqdim olunur. Məsələn, Böyük Britaniya və Kanada universitetlərində tətbiq olunan hibrid modellər dərs saatlarının bir hissəsinin onlayn, digər hissəsinin isə əyani formada keçirilməsi ilə fərqlənir [12, s. 33]. Bu isə tələbələrin dilə münasibətini dəyişir və motivasiyasını artırır. Distant tədris şəraitində layihə əsaslı öyrənmə (project-based learning) tələbələrin dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün effektiv yanaşmalardan biridir. Bu model, tələbələrin real həyatda tətbiq edilə bilən layihələr üzərində işləməsinə nəzərdə tutur ki, bu da onların həm söz ehtiyatını, həm də kommunikativ bacarıqlarını inkişaf etdirir. Rusiya Dövlət Xalqlar Dostluğu Universitetində aparılan tədqiqat göstərmişdir ki, layihə əsaslı öyrənmə distant tədrisdə tələbələrin motivasiyasını artırmaqla yanaşı, dil bacarıqlarında da ciddi inkişaf yaradır.[6, c. 97].

Müasir distant tədris mühitində hibrid öyrənmə (blended learning) və çevrilmiş sinif (flipped classroom) modelləri geniş yayılmışdır. Bu modellər tələbələrə dərs materiallarını öncədən öyrənməyə və sinif vaxtını müzakirə və praktiki məşğələlər üçün istifadə etməyə imkan verir [8, 15]. Paris Universitetində keçirilən tədqiqat nəticəsində hibrid tədris modelindən onlayn təhsilə keçid zamanı tələbələrin məmnuniyyətində ciddi fərqlər müşahidə olunmuş və bu modelin onlayn öyrənmənin effektivliyini artırdığı müəyyən edilmişdir [11. 41].

Ali təhsil müəssisələrində ingilis dilinin distant tədrisi müasir təhsil sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilməkdədir. Onun uğurlu təşkili müəllimlərin texnoloji hazırlığından, interaktiv və kommunikativ metodların tətbiqindən, tələbəyönlü mühitin yaradılmasından asılıdır. Mövcud problemlərin həlli üçün müəllimlərin fasiləsiz ixtisasartırma təlimlərinə cəlb olunması, müasir platformalar üzrə praktiki təcrübənin verilməsi və yeni metodoloji resurslarla təmin olunması vacibdir. Nəticə etibarilə, distant tədrisin effektivliyi yalnız texniki vasitələrdən deyil, həm də peşəkar pedaqoji yanaşmalardan asılıdır.

Ədəbiyyat:

1. Məmmədov, R. (2023). Distant təhsil şəraitində tələbələrin nəticələrinin təhlili. BDU Elmi Xəbərlər, 4(8), 22–26.
2. Yusubova, F. (2022). Ali məktəblərdə onlayn təhsilin tətbiqi və problemləri. Elmi xəbərlər, 12(4), s. 41.
3. Ефремов, О.Ю. Педагогика / О.Ю. Ефремов. – СПб : Питер, 2010. – 352 с.

4. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студентов педагогических вузов и системы повышения квалификации педагогических кадров / под редакцией Е. С. Полат. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 272 с.
5. Чернилевский, Д.В. Дидактические технологии в высшей школе /Д.В. Чернилевский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с
6. Малюга, Е. Н., & Орлова, С. Н. (2021). Проектное обучение в дистанционной подготовке. Вестник РУДН. Серия: Педагогика и психология, №4, 96–103.
7. Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press, s. 52.
8. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. International Society for Technology in Education.
9. Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. Asian Journal of Distance Education, 15(1), s. 8.
10. Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). E-learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning. John Wiley & Sons, s. 29.
11. Hamilton, C., & Paek, L. (2020). From blended to e-learning: Evaluating our teaching strategies. ASP, 77.
12. Moore, M. G., Dickson-Deane, C., & Galyen, K. (2011). E-Learning, online learning, and distance learning environments: Are they the same? The Internet and Higher Education, 14(2), s. 33.
13. Richards, J. C. (2006). Communicative Language Teaching Today. Cambridge University Press, s. 5.
14. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, s. 86.

Shehla Balachayeva

Summary

THE ORGANIZATION OF DISTANCE ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article explores the distance teaching of English in higher education institutions and the modern pedagogical approaches applied in this context. Distance education technologies eliminate time and space constraints, providing students with personalized and flexible learning opportunities. Constructivist theory and the communicative approach support interactive and functional language learning in online lessons. Task-based teaching methods aim to develop students' real-life communication skills. The article analyzes key challenges in organizing distance education, such as lack of live interaction, difficulty in grasping language structures, and assessment issues. As solutions, the use of digital platforms and the redefined roles of teachers are emphasized. Based on the findings, a practical and theoretically grounded model adapted to the Azerbaijani context is proposed.

Шехла Балачаева

Резюме

ОРГАНИЗАЦИЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье исследуется дистанционное преподавание английского языка в высших учебных заведениях и современные педагогические подходы, применяемые в

данной сфере. Технологии дистанционного обучения устраняют временные и пространственные ограничения, предоставляя студентам индивидуализированные и гибкие возможности для обучения. Теория конструктивизма и коммуникативный подход способствуют интерактивному и функциональному освоению языка на дистанционных занятиях. Методы обучения, основанные на выполнении заданий, направлены на развитие реальных коммуникативных навыков у студентов. В статье анализируются основные трудности, возникающие при организации дистанционного обучения – недостаток живого общения, сложности в усвоении языковых структур и проблемы оценки знаний. В качестве путей решения этих проблем предлагается использование цифровых платформ и изменение ролей преподавателей. По итогам исследования предлагается практическая и теоретически обоснованная модель, адаптированная к азербайджанскому контексту.

Rəyçi: prof. H.Əlizadə